

Т.А.Салимов,
Ўзбекистон Республикаси БМА тингловчиси

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИНИНГ КОРПОРАТИВ МИЖОЗЛАРГА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ ЖАРАЁНИДА РАҚАМЛИ БАНК ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ АМАЛИЁТИ

Аннотация: Ушбу мақолада тижорат банкларида корпоратив мижозларга хизмат кўрсатиш фаолиятининг банк фаолиятидаги аҳамияти борасида илмий адабиётларда олимларнинг хулоса ва тадқиқотлари билан таништириб ўтилган. Шунингдек, банк хизматлари кўрсатиш, янги турдаги банк маҳсулоти ёки хизматини ишлаб чиқишда рақамли банк технологияларини жорий этиш амалиёти борасида муаллифнинг шахсий фикри ва мулоҳазалари келтириб ўтилган.

Калит сўзлар: трансформация, корпоратив мижоз, рақамли иқтисодиёт, стратегия, банк маҳсулоти, ҳисоб-китоб касса хизмати, факторинг, лизинг

Аннотация: В данной статье представлены выводы и исследования ученых в научной литературе в области банковских услуг корпоративным клиентам в банках. Также представлены личные взгляды и комментарии автора к практике предоставления банковских услуг, внедрению цифровых банковских технологий при разработке новых видов банковских продуктов или услуг.

Ключевые слова: трансформация, корпоративный клиент, цифровая экономика, стратегия, банковский продукт, кассовое обслуживание, факторинг, лизинг

Annotation: This article presents the conclusions and research of scientists in the scientific literature in the field of banking services to corporate clients in banks. Also presented are the author's personal views and comments on the practice of providing banking services, the introduction of digital banking technologies in the development of new types of banking products or services.

Key words: transformation, corporate client, digital economy, strategy, banking product, cash services, factoring, leasing

Кириш

Ҳозирги иқтисодий вазият чакана банк хизматлари бозори ривожланишининг маълум секинлашувига сабаб бўлди, шунинг учун кўп универсал банклар учун асосий даромад манбаи юридик шахсларга (корпоратив мижозларга) хизмат кўрсатиш бўлиб қолмоқда.

Шу муносабат билан, тижорат банклари ва корпоратив мижозлар ўртасидаги муносабатларнинг янада мукамал шаклларини излашга, замонавий иқтисодиёт ва мижозлар талабларига динамик мослашиш туфайли банкнинг узок муддатли рақобатбардошлигини оширишга қаратилган корпоратив мижозлар стратегиясини шакллантиришга эҳтиёж бор.

Бу борада Президентимиз Ш.М.Мирзиёев 2019 йил учун мўлжалланган энг муҳим устувор вазифалар ҳақидаги Олий Мажлисга Мурожаатномасида қуйидагиларга алоҳида тўхталиб ўтдилар: “Бугунги кунда банк тизимидаги энг асосий муаммо – улар капиталининг асосий қисми, яъни, 83 фоизи давлатга тегишли эканидир. Бу, ўз навбатида, банк секторида соғлом рақобатга тўсиқ бўлиб, хизмат кўрсатиш сифатига салбий таъсир қилмоқда. Ҳукумат ва

Марказий банк халқаро молия институтлари кўмагида банкмолия тизимини ривожлантириш бўйича узоқ муддатли стратегия ишлаб чиқиши лозим. Бунда банк тизимида хусусий ва хорижий капитал кириб келиши ҳисобидан биз давлат банклари улушини босқичма-босқич камайитириб борамиз. Бу эса соҳада рақобат муҳитини яхшилашга, тижорат банклари фаолиятини, кредитлаш сифати ва маданиятини ҳар томонлама оширишга хизмат қилади.” [1]

Дарҳақиқат, республикада бугунги кунда тижорат банклари фаолиятини трансформация қилиш, улар томонидан тақдим этилаётган банк хизматлари сифати ҳамда кўламини оширишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Тижорат банклари томонидан корпоратив мижозларга хизмат кўрсатиш жараёнида масофавий банк технологиялари ва бошқа сунъий интеллект технологияларининг кенг жалб этилаётганлиги юқоридаги фикрларнинг исботи бўла олади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Етакчи иқтисодчиларнинг қарашлари таҳлили "корпоратив мижоз" тушунчасининг таърифидаги тафовутларни очиб берди. Баъзи муаллифлар уни ҳам юридик шахс сифатида, ҳам жисмоний шахс - ўз касбий фаолиятида муайян хизматлардан фойдаланадиган ва айрим минимал мезонларга жавоб берадиган якка тартибдаги тадбиркор сифатида ифодалайди.

Бошқа муаллифлар корпоратив мижозларни хизматлардан фойдаланувчи, лекин аниқ талабларга жавоб бермайдиган юридик шахслар сифатида белгилайдилар.

Учинчилари эса "корпоратив мижоз" атамасини сўзма-сўз талқин қиладилар ва улар фақат корпорациялар, холдинглар, молия-саноат гуруҳлари ва бошқа йирик бирлашмалар эканликларини таъкидлайдилар.

Шундай қилиб, рус иқтисодчилари таърифига кўра Ю.С. Масленченков ва Ю.Н.Тронин “корпоратив мижозлар тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи юридик шахслар тушунилади”. Иқтисодчи И.И. Стояннинг фикрига кўра, бу "юридик шахслар ва ташкилий-иқтисодий йирик ишлаб чиқарувчиларнинг олигархик тенденцияларига оммавий равишда қаршилик кўрсатадиган ва рақобат муҳитини яратадиган, мослашувчанликни ва ишлаб чиқаришни индивидуаллаштиришни таъминлайдиган илмий, техник ва технологик ютуқларни, шунингдек, кичик ва ўрта бизнес ташкилотларини кенг миқёсда амалга ошириш имкониятига эга тузилмалар каби якка тартибдаги тадбиркорлар".

Беларусь иқтисодчилари Н.В. Бонцевич, И.В. Колбаско ва Л. К. Климович куйидагича таъриф берадилар: "корпоратив мижоз -юридик шахс (ёки гуруҳ) ёки юридик шахснинг (ёки уларнинг бир гуруҳининг) таркибий бўлинмаси бўлиб, унинг позицияси ва таъминоти унга банк хизматларини кўрсатиш умуман банк ёки унинг ҳудудий бўлинмалари учун муҳим иқтисодий қизиқиш ва аҳамият касб этади".

"Корпоратив мижоз" ни аниқроқ таърифлаш учун бу таърифни "мижоз" ва "корпорация"каби тушунчалар билан яқин алоқада кўриб чиқиш лозим.

Профессор А.Г.Грязнова таҳрири остида чиққан энциклопедик луғатда қуйидаги таъриф мавжуд: "банк мижозлари-банк билан бирон-бир хизмат кўрсатиш бўйича шартнома тузган юридик ва жисмоний шахслар; нақд пулсиз ҳисоб-китобларда-банкда ҳисобварақлар эгалари (шу жумладан, кредит ташкилотлари, филиаллар)".

Тадқиқот методологияси

Илмий ишни амалга оширишда тижорат банкларини бошқаришнинг замонавий моделларини жорий этишда олимлар ва соҳа вакиллари билан суҳбат, уларнинг ёзма ва оғзаки фикр-мулоҳазаларини таҳлил қилиш, эксперт баҳолаш, жараёнларни кузатиш, иқтисодий ҳодиса ва жараёнларга тизимли ёндашув, муаллиф тажрибалари билан қиёсий таҳлил ўтказиш орқали тегишли йўналишларда хулоса, таклиф ва тавсиялар берилган.

Таҳлил ва натижалар

Ҳозирги кунда иқтисодиётни рақамлаштиришдаги ижобий ўзгаришлар тижорат банкларининг корпоратив мижозларга янги банк маҳсулотлари ҳамда хизматларини таклиф этишга ҳам бевосита ўз таъсирини кўрсатмоқда.

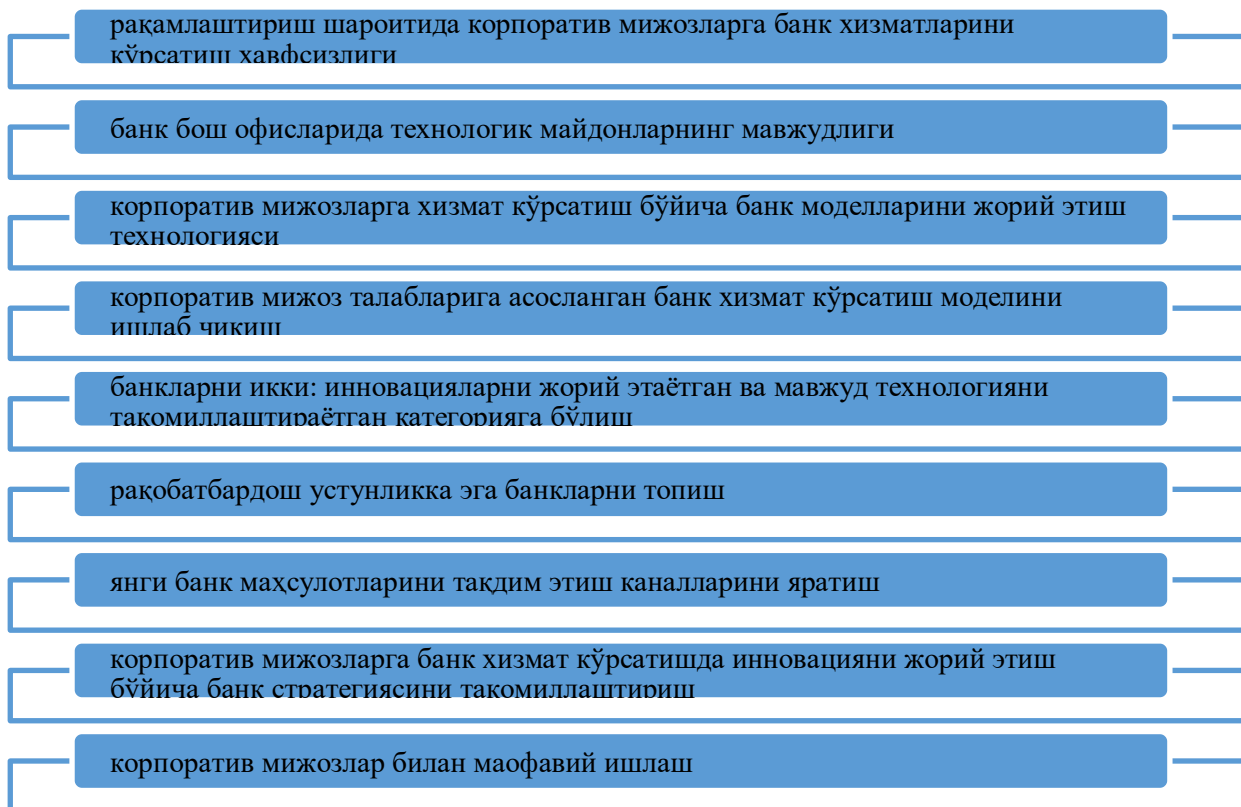
Корпоратив мижозлар – бу юридик шахс мақомига эга бўлган, давлат бошқаруви органлари ва маҳаллий ҳокимият бошқарувида қарашли бюджет ташкилотларидан бошқа барча мижозлар саналади.

Мижозларга “корпоратив” мақомини олиш учун қуйидаги мезонлардани бирига ёки бир нечтасига жавоб беришлари талаб этилади:

- мазкур мижозга хизмат кўрсатиш орқали банк кўриши мумкин бўлган фойда ҳажми;
- банк хизматларидан фойдаланиш кўлами ва ҳажми;
- актив операциялар бўйича мижоз мажбуриятлари ҳажми;
- ўтган давр учун корхонанинг маҳсулот сотувидан кўрган даромад ҳажми, шунингдек, экспорт қиймати;
- мижоз ҳисоб рақамида ўртача кунлик маблағлар қолдиғи.

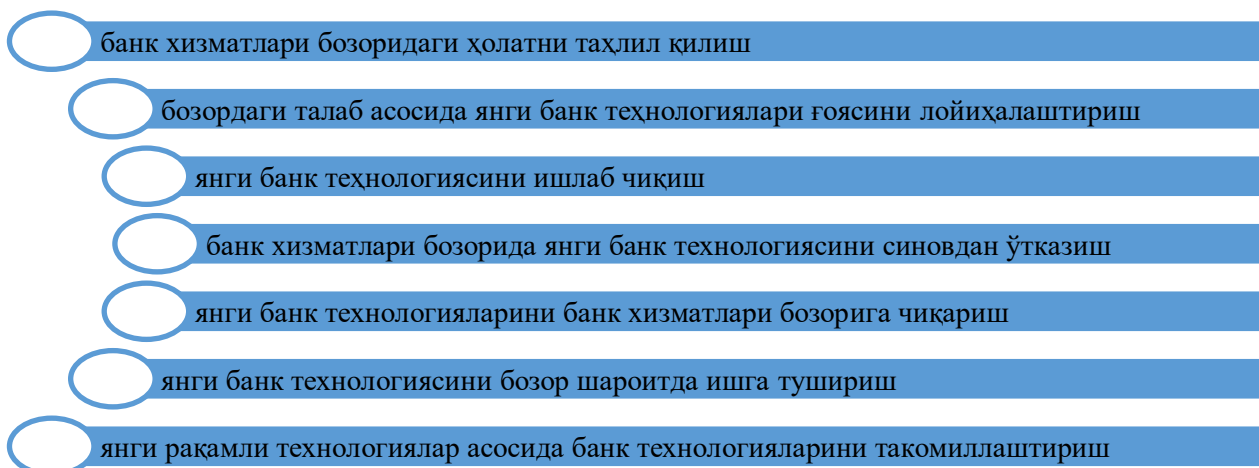
Корпоратив мижозларга хизмат кўрсатиш тижорат банклари учун бир қатор устунликларни олиб келади. Хусусан, банк учун юқори фоизли/комиссион даромади, катта ҳажмдаги бир марталик тўлов, доимий нақд пулсиз тўловларнинг мавжудлиги, ҳисоб рақамда маблағлар айланмаси ва уларнинг катта миқдорда қолдиғи, бир мижозга кросс-сотувларни амалга ошириш имконияти, мижоз контрагентларига чиқиш имконияти кабилар шулар жумласига киради.

Бизнинг фикримизча, банк фаолиятини трансформация қилиш шароитида банк хизматларининг рақамли моделларига баҳо беришда бир қатор жиҳатларни кўриб чиқиш мумкин. Банк хизматларининг рақамли моделини баҳолашнинг бир нечта тизимли муҳим параметрлари мавжуд (1-расм).

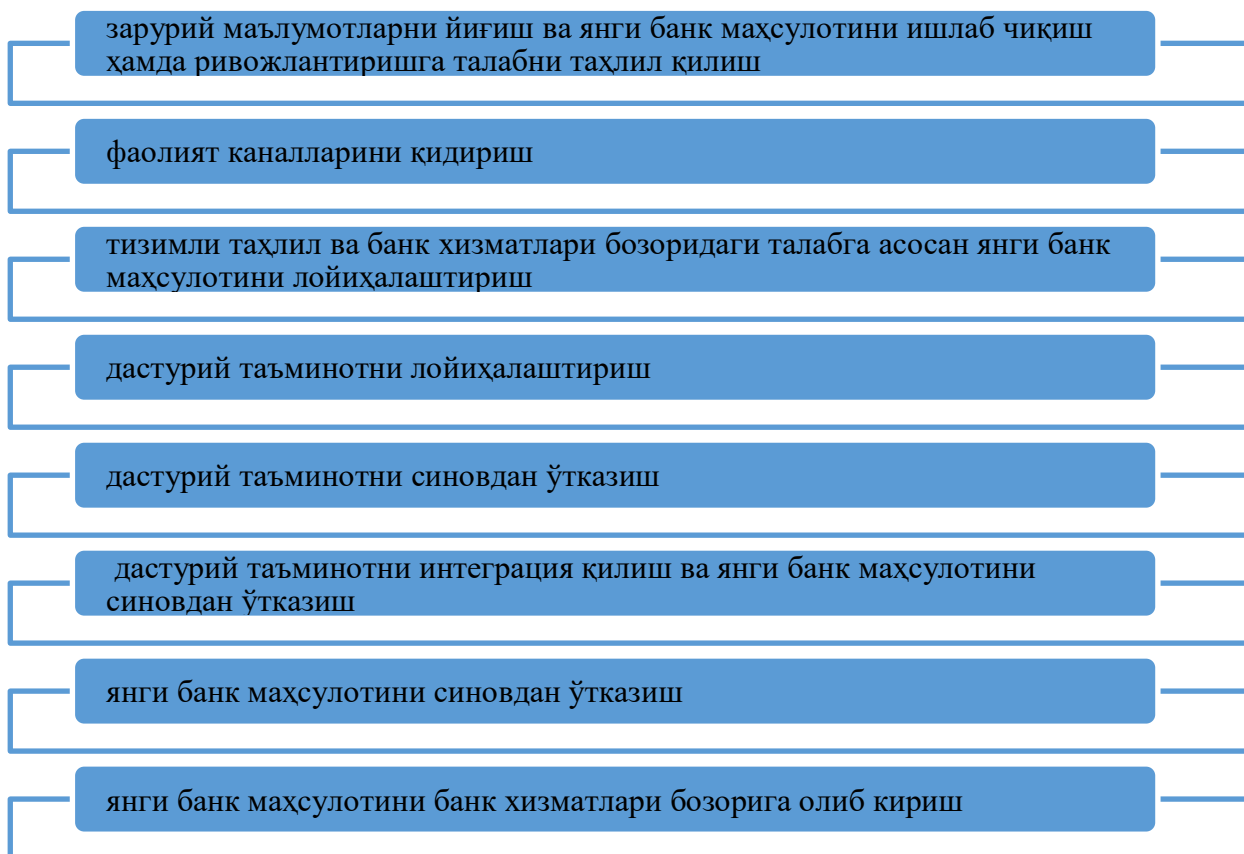
1-расм. корпоратив миџозларга банк хизматлари кўрсатишнинг рақамли моделини баҳолаш кўрсаткичлари [2]

Мазкур модел кўрсаткичлари асосида уни амалиётда тадбиқ этиш технологияси, шунингдек, банк хизматларини тақдим этиш жараёнларида миџозлар билан доимий ўзаро ҳаракатда бўлиш ётибди. банк хизматларини тақдим этишнинг рақамли моделининг юқорида санаб ўтилган кўрсаткичлари асосида корпоратив миџозларга янги банк маҳсулотини тақдим этиш тақдим этиш жараёнида фойдаланиш мумкин бўлган инновацион банк технологияларининг ҳаётийлик даврини кўриб чиқиш мумкин (2-расм).

2-расм. Корпоратив банк миџозларига хизмат кўрсатиш соҳасида фойдаланиладиган инновацион банк технологияларининг ҳаётийлик даври босқичлари [3]

Инновацион банк технологияларининг ҳаёт давомийлиги босчиқлари асосида банк хизматлари бозори ва ундаги рақобатни таҳлил қилиш, яратиш ғоясини лойиҳаолди тадқиқ этиш ва лойиҳани ҳар тарафлама кўриб чиқиш ётади [4]. Сўнгра, инновацион банк технологиясини ишлаб чиқишга киришилади ва уни корпоратив банк мижозлари учун янги банк хизматларини тақдим этиш мақсадида бозорга чиқарилади. Рақамли трансформация ривожланиши билан янги банк хизмат яратиш парадигмасида ўзгариш юзага келди. Мазкур парадигма лойиҳавий ҳужжатлаштиришга асосланган яхлит бир жараёни ўзида намоён эта бошлади (3-расм).

3-расм. Иқтисодиётни рақамли трансформация қилиш шароитида корпоратив мижозларга янги банк маҳсулотини яратиш жараёни [3]

Шундай қилиб, корпоратив мижозларга хизмат кўрсатишдаги асосий ўзига хослик - бу, корпоратив мижознинг талабларига эътибор қаратиш, янги банк маҳсулотларини ишлаб чиқиш ва уларни тақдим этиш технологияларини такомиллаштириш ҳисобланади.

Ҳар бир тижорат банки ўзининг корпоратив мижозлар учун жозибадор банк хизматлари портфелини шакллантиришга ҳаракат қилади ва унинг диверсификациясига алоҳида эътибор қаратади (4-расм).

4-расм. Тижорат банкларининг корпоратив банк хизматлари портфели¹

Ҳисоб китоб-касса хизматлари. Мазкур хизмат тури мижозга унинг ҳамкорлари ва бошқа ҳўжалик юритувчи субъектлар билан ҳисоб-китоб хизматларини амалга ошириш хизмат саналади. Мижозинг товар етказиб берувчилар томонидан етказилган маҳсулот ва товарлар ҳамда фойдаланилган хизматлар учун тўловларни мижоз тўлов топшириқномасига асосан ўтказиб беришни ўзида ифодалайди. Ҳар бир тижорат банки ҳисоб китоб-касса хизматларини кўрсатишда бир қатор омилларни ҳисобга олишга ҳаракат қиладилар:

- ҳисоб китоб-касса хизматларини кўрсатиш банкнинг асосий хизмат тури бўлиб, банкнинг базавий функцияларини ўзида намоён қилади, бунда банкнинг иқтисодиётдаги асосий аҳамияти ўз ифодасини топади;
- барча ҳўжалик юритувчи субъектлар тўловларни амалга оширишда банк тизими тўлов тизимларига мурожаат қилишларига тўғри келади;
- банклар учун ҳисоб китоб-касса хизматларини кўрсатишдан олувчи даромадлари муҳим саналади, чунки улар банкнинг барқарор даромади саналади, иқтисодий ўсиш билан у ҳам ортиб боради;

ҳисоб китоб-касса хизматларини кўрсатиш банкнинг жалб қилинган маблағлари шаклланишида муҳим аҳамият касб этади. ҳисоб китоб-касса хизматларини кўрсатувчи тижорат банклар кенг мижозлар базасига эга бўлади ҳамда истикболли мижозларнинг кириб келишига замин яратади. Мазкур хизмат кўрсатиш жараёнида ўз мижозлари муаммоларини ҳамда эҳтиёжларини аниқлаган ҳолда кросс-стоув орқали бошқа банк хизмат турларини ҳам таклиф қилишлари мумкин бўлади.

¹ муаллиф томонидан тузилган

Хулоса

Хулоса қилиб шуни таъкидлаш лозимки, ҳар бир тижорат банки ўзининг корпоратив мижозлар учун жозибадор банк хизматлари портфелини шакллантиришга ҳаракат қилади ва унинг диверсификациясига алоҳида эътибор қаратади.

Тижорат банклари томонидан корпоратив мижозларга хизмат кўрсатишдаги асосий ўзига хослик - бу, корпоратив мижознинг талабларига эътибор қаратиш, янги банк маҳсулотларини ишлаб чиқиш ва уларни тақдим этиш технологияларини такомиллаштириш ҳисобланади.

Корпоратив мижозларга хизмат кўрсатиш фаолияти ва унинг моҳиятини кўриб чиқишда асосий кўриладиган масалалардан бири бу тижорат банклари томонидан корпоратив мижозларга кўрсатилаётган хизмат ва маҳсулотларга нархларни белгилаш саналади. Корпоратив мижозларга кўрсатиладиган хизматлар учун тарифлар аниқ бир ўлчамда ундирилиши мақсадга мувофиқ бўлмайди. Ақсинча, тариф максимал ва минимал даражаси белгиланган эластик коэффициент кўринишида белгиланиши маркетинг тадқиқотларида ўзини оқлаган амалиёт саналади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ш.Мирзиёев. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси, <https://uza.uz/uz/posts>
2. Корсунова Н.Н. Перспективы развития обслуживания корпоративных клиентов в условиях цифровой экономики, Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки.2018.№11.С.185-188
3. Корсунова Н.Н. Создание новых банковских продуктов для корпоративных клиентов в условиях цифровой экономики // Экономика и предпринимательство.2019.№6.С.1241-1245
4. Катрич А.С. Финтех – через трансформацию к новой экономике // Глобальные рынки и финансовый инжиниринг.2017.№1.С.66-72